

УДК 329(477):340.114

Іляшко О. О. – кандидат юридичних наук, доцент,
директор Навчально-наукового гуманітарного
інституту Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського, м. Київ

Концептуальні підходи до визначення правової політики держави в умовах гібридної війни

Розкрито основні питання, пов'язані з визначенням поняття «правова політика в Україні» та «правова політика держави в умовах гібридної війни». Обґрунтовано авторське визначення цих термінів. Розглянуто інтерпретації правової політики держави. Надано характеристики концепції правової політики.

Ключові слова: правова політика держави, концепція правової політики держави, гібридна війна.

Політика України в контексті євроінтеграційних процесів максимально спрямована на забезпечення прав, свобод людини і громадянина, узгодження всіх сфер діяльності держави з міжнародними стандартами.

Правова політика держави як соціальний феномен створює передумови та окреслює напрями розвитку суспільства. Втілення в правовій політиці принципів демократизму та соціальної справедливості забезпечує функціонування всієї політичної системи в правовому полі, що є первинним етапом формування громадянського суспільства, зорієнтованого на соціальну справедливість і побудову правової держави. Правова політика має гарантувати досягнення консенсусу між членами суспільства, державною владою та громадськістю, а також неурядовими організаціями.

У процесі демократизації суспільних відносин і формування інститутів громадянського суспільства, усвідомлення соціальної цінності права та природних прав людини, що гуманістично трансформують сутність всієї юридичної системи, варто оперувати поняттям «правова політика», яке передбачає систему правових ідей, цілей, принципів і завдань, що

реалізуються завдяки праву та у сфері права. Отже, це – механізми та програми соціально-правового регулювання, опосередковані публічною владою [1].

Проблема правової політики держави є актуальною на всіх етапах розвитку суспільства. В Україні вона набуває особливої значущості з огляду на модернізаційні процеси, які відбуваються в соціальному просторі, глобалізаційні тенденції та зміну ідеологічних засад, а також через перехід до новітньої моделі розвитку державності. Таким чином, ґрунтовне вивчення проблеми правової політики держави в умовах трансформації суспільства вимагає нового для сучасної юриспруденції підходу, який забезпечував би комплексне дослідження тактики та стратегії правової політики, принципів, цілей і функцій на основі вже наявних напрацювань у сфері теорії держави та права і ціннісних концепцій та методик інших наук [2].

Так, О. М. Руднева зазначає: «Ми живемо в епоху турбулентності, хаосу, коли одні правові системи знищено, а нові ще належно не створено. Тому необхідно спрямувати всі зусилля на впорядкування правової сфери, яка за допомогою свого юридичного інструментарію здатна оптимізувати економічні, політичні, соціальні, екологічні та інші відносини. Адже, як засвідчує практика, ефективність регулювання найбільш складних і важливих суспільних відносин значно зростає, якщо його здійснюють засобами правової політики, оскільки це передбачає цілеспрямовану діяльність на базі науково обґрунтованих механізмів, засобів і принципів досягнення стратегічних цілей і тактичних завдань держави та суспільства» [3, с. 6].

Проблеми правової політики та питання, пов'язані з дослідженням цього правового явища, розкрито у працях С. С. Алексєєва, С. В. Бобровник, І. О. Ільїна, М. Г. Ісакова, А. П. Зайця, Н. В. Камінської, М. С. Кельмана, В. Б. Ковальчука, А. М. Колодія, О. С. Котухи, В. В. Лазарева, О. В. Малька, М. І. Матузова, Н. М. Оніщенко, В. Ф. Опришка, Ю. М. Оборотова, М. І. Панова, А. С. Пашкова, В. Ф. Прозорова, П. М. Рабіновича, О. С. Руданецької, Г. Саймона, О. Ф. Скаун, О. В. Скрипнюка, В. М. Селіванова, С. С. Сливки, Ю. С. Шемшученка, О. І. Ющика та ін.

На думку О. С. Руданецької, ґрунтовний аналіз праць видатних науковців дає підстави констатувати відсутність єдності

в підходах щодо розуміння природи, ролі та місця правової політики держави в житті сучасного українського суспільства [2].

З огляду на те, що сучасне суспільство не можна уявити без агресії та бойових дій, правова політика держави в умовах гібридної війни потребує більш детального дослідження. Війна або загроза застосування сили давно стали елементом великої політики [4, с. 19].

На думку, О. В. Петришина, правова політика держави нині переживає новий етап розвитку, для якого характерною є інституціоналізація у сфері прийняття політичних рішень, науці та правовій реальності. Це потребує визначення таких елементів правової політики, як вихідні концептуальні положення концепції, її поняття й ознаки, найбільш оптимальні форми реалізації, проблеми, які заважають концептуалізації правової політики, а також питання, пов'язані з об'єктивізацією Концепції правової політики як доктринального документа тощо [3, с. 28].

Загалом роль правової політики в країнах пострадянського простору, які переживають складний перехідний період, невпинно зростає під впливом низки чинників [5, с. 3]. По-перше, така політика спрямована на впорядкування правової сфери, що за допомогою свого юридичного інструментарію здатна оптимізувати економічні, політичні, соціальні, екологічні та інші відносини. Практика засвідчує, що ефективність регулювання найбільш складних і важливих суспільних відносин значно зростає, якщо його здійснюють засобами правової політики, оскільки передбачає цілеспрямовану діяльність відповідно до науково обґрунтованих механізмів, засобів і принципів із досягнення стратегічних цілей і тактичних завдань держави та суспільства, а також максимально виключає спонтанність, непередбачуваність, будь-які відхилення від визначених цілей. По-друге, формування правової політики є об'єктивною реакцією держави на потреби внутрішнього узгодження та впорядкування потоків юридичної інформації, наявних у різних правових актах, які мають стійку тенденцію до підсилення [3, с. 6]. Так, О. М. Руднева та О. Н. Ярмаш, влучно зазначають, що відсутність належного реагування з боку держави за таких умов призводить до негативних наслідків, зокрема до зростання юридичної безграмотності населення. По-третє, актуалізація проблеми правової політики зумовлена безпрецедентним підсиленням управлінської функції права, підвищенням значущості праворозуміння та правосвідомості,

розширенням договірних засад правового регулювання, потребою в координації та керованості з боку владних структур, а також іншими процесами, наявних у вітчизняному правовому просторі [3, с. 6].

Поняття «правова політика» останніми роками є одним із найбільш уживаних у науковій юридичній літературі, зокрема у політичній риторичі. Однак у назвах чинних законодавчих актів України чи їхніх текстах зазначений термін не використовують. Це не випадково, адже він не є однозначним. Фактично кожний, хто описує дефініцію «правова політика», починає з пояснення, який зміст він вкладає у вказане словосполучення. У цьому контексті існують різні думки та підходи: від беззастережного визнання правової політики самостійним видом політики з урахуванням суб'єктів, засобів і форм її здійснення до сумнівів у доцільності існування такого окремого поняття. Деякі науковці пропонують вживати термін «державна правова політика» як такий, що є більш допустимим і прийнятним, ніж «правова політика» [6, с. 98]. Проте більшість українських дослідників є прихильниками терміна «правова політика», з чим необхідно погодитися [7, с. 8].

Чимало вчених звертає увагу на те, що проблеми правової політики в Україні та її категорійного апарата, зокрема в умовах гібридної війни, потребують нових досліджень та впровадження у вигляді нових концепцій. Так, О. С. Руданецька доцільно зазначає, що ґрунтовне вивчення проблеми правової політики держави в умовах трансформації суспільства вимагає нового для сучасної юриспруденції підходу, який забезпечував би комплексне дослідження тактики і стратегії правової політики, принципів, цілей і функцій на засадах вже наявних напрацювань у теорії держави і права та ціннісних концепцій і методик інших наук [2].

Поняття «правова політика» в науковій літературі досі не має однозначного визначення. Одні дослідники визначають її як діяльність держави та інших політичних інститутів, спрямовану на створення ефективного механізму дії права, цивілізоване використання юридичних засобів у досягненні правових цілей (забезпечення прав і свобод, формування правової держави, змінення законності та правопорядку тощо). Інші тлумачать правову політику як комплекс ідей, заходів, завдань, програм, установлень, які реалізують у сферах дії права і через нього. Йдеться про сфери відносин зв'язків, інтересів, що охоплює поняття «правовий

простір» та об'єктивно потребують регулятивного опосередкування (упорядкування) з боку публічної влади [1].

Політологи стверджують, що поняття «правова політика» може бути визначено у двох аспектах – об'єктивному й суб'єктивному. В об'єктивному аспекті правову політику тлумачать як сферу суспільних відносин, які не залежать від волі конкретних суб'єктів, а в суб'єктивному – правова політика є комплексом вольових установ і чинників поведінки, що зумовлюють справедливість і результативність конкретних суб'єктів політико-правових відносин влади та підпорядкування [1].

У контексті філософсько-правового змісту політики права науковці вбачають дві протилежні концепції правової політики, а саме: як своєрідної технології соціального управління або форми соціальної інженерії, і в цьому сенсі вона втілює сутність влади; як моделі, що узгоджується з вимогами сучасного постіндустріального суспільства, визначає право як діалог між суб'єктами правовідносин, передусім між інститутами влади і громадянського суспільства [1].

Політологи окреслюють правову політику як суспільний феномен у широкому і вузькому розумінні. У вузькому розумінні – це вироблення й реалізація політики і стратегії в галузі створення та застосування права на загальних засадах гуманізму, а в широкому – це діяльність державних і муніципальних органів, громадських об'єднань, окремих громадян, що охоплює систему ідей, цілей, заходів і способів, які забезпечують функціонування й відтворення правового механізму, а також спрямована на реалізацію інтересів, прав і свобод особи у взаємодії з її обов'язками [1].

На думку таких науковців, як М. П. Гетьманчук, В. К. Гришук, Я. Б. Турчин, сучасна інтерпретація змісту правової політики не може обмежуватися лише вузьким (прикладним) підходом, який зводить її призначення лише до утилітарних завдань щодо оцінювання адекватності чинного законодавства і подальшого вдосконалення юридичної системи держави. Таким чином, відповідно до своєї сутності та соціальних цілей, правова політика – це особливий необхідний компонент державної політики, засіб юридичної легітимації, закріплення та забезпечення політичного курсу країни, санкціонованого волею народу і його політичних лідерів, що відображається в діяльності владних структур [1].

Правова політика є різновидом державної політики, а державна політика – це один із видів політики як такої. Влучно зазначає Н. А. Железняк, що правова політика – це один із найважливіших видів політики як родового інтеграційного поняття. Отже, не можна зрозуміти суть правової політики, не осягнувши, що таке політика загалом, тобто жодне визначення правової політики не має суперечити загальному уявленню про політику в її традиційному розумінні [8].

На сучасному етапі термін «правова політика» має три інтерпретації:

– діяльнису (правову політику тлумачать як науково обґрунтовану та послідовну діяльність державних і муніципальних органів зі створення ефективного механізму правового регулювання);

– ідеологічну (її визначають як комплекс ідей, заходів, завдань, програм, настанов, що реалізують у сфері права і завдяки праву);

– правову політику сприймають як частину державної політики [9]. Однак доцільно поєднати ці інтерпретації та вважати їх нерозривно пов'язаними характеристиками цього поняття.

Важливо зазначити, що здійснювана в державі правова політика визначає тип праворозуміння. Отже, правову політику можна розглядати як особливе політико-правове явище, що формується внаслідок системної, науково обґрунтованої діяльності держави і громадських об'єднань, спрямоване на визначення стратегії й тактики правового розвитку суспільства, удосконалення механізму правового регулювання, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, побудову правової держави [5, с. 14].

Зокрема, Н. А. Железняк вивчає правову політику як правову категорію, що є загальною для всіх галузей права, об'єктивно належить до предмета теорії держави і права, вивчення якого на загальнотеоретичному рівні має важливе методологічне значення для галузевих дисциплін [8, с. 13]. На думку науковця, правова політика – це специфічна міжгалузєва правова категорія, що визначає базовані на загальних і специфічних закономірностях розвитку національної правової системи принципи, стратегічні напрями та способи створення й реалізації правових норм, спрямована на зміцнення режиму законності та

безпеки, формування у громадян розвиненої правової культури, здатності використовувати правові засоби для задоволення власних інтересів, захисту прав і свобод, а також є статичним елементом правової системи [8, с. 13].

Так, О. С. Руданецька визначає правову політику як своєрідний соціальний феномен, особливий вид політики, що ґрунтується на праві в його об'єктивному призначенні як засобу порядку, побудованому на засадах справедливості, свободи та рівності, який відповідає об'єктивним потребам гуманітарного розвитку суспільства, соціального прогресу та реалізується з метою забезпечення прав і законних інтересів кожного члена суспільства [2].

В окремих галузях суспільного життя науковці наводять низку визначень правової політики. Наприклад, В. С. Малишев вважає, що правова політика держави у сфері протидії злочинності розроблена на засадах виробленої наукової концепції державної стратегії протидії злочинності, яку реалізують шляхом найоптимальнішого формування кримінально-правового, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, а також застосування нормативних приписів зазначених галузей законодавства стосовно осіб, які вчинили злочин [10, с. 626].

Варто погодитися з думками стосовно того, що під час формування та ухвалення Концепції правової політики досить плідним є застосування системного підходу, який передбачає врахування економічних, соціальних, політичних, духовних змін у суспільному житті впродовж останніх десятиліть, чітке розуміння стратегічних цілей і завдань, принципів, а також конкретних тактичних заходів [3, с. 16].

Концепція правової політики – це система теоретичних положень, що фіксують досягнутий рівень правового розвитку і визначають цілі, принципи, перспективи й напрями вдосконалення основоположних механізмів правового регулювання та правозастосовної практики, що найбільш ефективно функціонує у формі доктринального документа. З огляду на це, варто зазначити, що відсутність формалізованої концепції правової політики зумовлює виникнення труднощів щодо окреслення пріоритетних напрямів правової політики держави. Правова політика в Україні базується на низці пріоритетів – першочергових завдань, проблем, питань, які

потребують нагального вирішення державною владою. Їх першочерговість визначають відповідно до панівних у громадянському суспільстві уявлень про ієрархію соціальних цінностей. Визначення ієрархії завдань правової політики створює сприятливі умови для успішного вирішення державою тактичних (проміжних) завдань, спрямованих на досягнення стратегічних цілей у правовій сфері [3, с. 29]. З цього приводу висловлювала різні науковці.

Слушною є думка Ю. В. Бауліна стосовно того, що правова політика держави охоплює весь спектр суспільних відносин. Вивчаючи можливість концептуалізації правової політики, потрібно передусім урахувати позитивний світовий досвід. Науковець вважає, що зміст проекту Концепції має містити загальну (стратегічні цілі, мету, засоби, завдання) та спеціальну або особливу частину (визначення галузевих напрямів). Окрім цього, Ю. В. Баулін акцентує на впливі рішень Конституційного Суду на державну правову політику [3, с. 146].

Зокрема, І. В. Яковюк наголошував на необхідності прийняття базової Концепції правової політики, що охоплювала б усю законодавчу сферу, правозастосування та судову діяльність. Науковець висловився щодо форми та змісту документа, де особливу увагу потрібно приділяти оцінюванню сучасного стану правової системи держави з визначенням причин, які потребують корегування правової політики на найближчий період та в перспективі [3, с. 145].

На думку О. Н. Ярмиша, проблема концептуалізації правової політики є актуальною. Він погоджується з науковцями, які визначають Концепцію державної правової політики як доктринальний документ, тобто систему поглядів, що відображають наукові підходи до порушених питань. Дослідник вважає, що такий документ має бути легітимізовано указом Президента України. В країні активно відбувається процес реформування, який вимагає концептуального підходу, адже без дотримання певної концепції – це лише хаотичні заходи. Вони можуть навіть зашкодити, якщо їх запровадження та виконання відбувається непослідовно. Загалом Концепцію правової політики потрібно визначати саме як документ, що закріплює компроміс між громадянським суспільством і державою [3, с. 145].

Так, М. П. Недюха наголошував, що засадами концептуального забезпечення розроблення правової політики має бути ідея запровадження засад ідеологічної правової політики. Адже, на думку науковця, ідеологічні засади в Україні на державному рівні, передусім у контексті забезпечення ідеологічних функцій держави реалізують недостатньо, а правова ідеологія дає змогу компенсувати недостатність правового механізму. Цей механізм є досить універсальним і гнучким [3, с. 146].

Правова політика має бути пов'язана не з системою права, а з правовою системою та правовою організацією суспільства загалом. Не перебільшуючи значення різних концепцій, доктрин і стратегій В. І. Борденюк висловив думку, що всі передусім мають чітко дотримуватися відповідних положень Конституції України. Однак перед затвердженням Концепції державної політики в будь-якій сфері потрібно забезпечити дотримання принципу єдності влади, джерелом якої є народ, що здійснює її через органи державної влади [3, с. 147].

Зокрема, М. І. Колос досліджував кримінально-правову політику, наголошуючи на тому, що потрібно невідкладно здійснити узгодження норм Кримінального кодексу України з новітньою ідеологією чинного Кримінального процесуального кодексу України, що дасть змогу ефективно функціонувати органам, які застосовують ці акти. Також необхідно перевірити обґрунтованість підстав криміналізації або декриміналізації окремих норм Кримінального кодексу України тощо [3, с. 147].

З огляду на сучасну ситуацію, правова політика України ґрунтується на таких основних принципах: соціальна зумовленість; наукова обґрунтованість; стійкість і передбачуваність; легітимність та демократичний характер; гуманність і моральні засади; справедливість; гласність; поєднання інтересів особистості та держави; пріоритетність прав людини як найвищої соціальної цінності; відповідність основним положенням законодавства Європейського Союзу та міжнародного права [8, с. 13].

Таким чином, можна надати авторське визначення правової політики держави в умовах гібридної війни – це вид державної політики, що є обґрунтованою та послідовною діяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування з метою забезпечення ефективного механізму правового регулювання суспільних відносин в умовах гібридної війни, виражений

комплексом ідей, заходів, завдань, програм, настанов, що реалізують у сфері права і завдяки праву, а також базується на визначальних правових принципах.

Попри спроби науковців дослідити питання правової політики держави, не вирішеною залишається низка проблем. Зокрема, досі не досліджували правову політику держави в умовах гібридної війни, її зміст, ознаки, види, організаційно-правові форми здійснення, які потребують подальшого наукового дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гетьманчук М. П. Політологія [Електронний ресурс] : навч. посіб. / М. П. Гетьманчук, В. К. Грищук, Я. Б. Турчин. – Київ : Знання, 2010. – 415 с. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-8480.html>. – Назва з екрана.

2. Руданецька О. С. Правова політика держави в умовах трансформації суспільства: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Руданецька Оксана Стефанівна. – Львів, 2014. – 205 с.

3. Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 груд. 2012 р.) / за ред. О. М. Руднєвої. – Київ : НІСД, 2013. – 160 с.

4. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. – Київ : Каламар, 2017. – 268 с.

5. Исаков Н. В. Правовая политика современной России: проблемы теории и практики / Н. В. Исаков. – Ростов н/Д, 2004. – С. 3–6, 14.

6. Сулейманов Б. Б. Государственно-правовая политика в сфере сельского управления Дагестана во второй половине XIX в. / Б. Б. Сулейманов // Актуальные проблемы российского права. – 2009. – № 2. – С. 98.

7. Тацій В. Я. Проблеми формування правової політики в Україні / В. Я. Тацій // Вісник АПРн України. – 1994. – № 2. – С. 3–13.

8. Железняк Н. А. Поняття державної правової політики та її загальна характеристика / Н. А. Железняк // Наукові записки КНЕУ. – 2003. – Т. 21. – С. 8–14. – (Серія «Юридичні науки»).

9. Хвалеев В. А. Правовая политика России в условиях глобализации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Хвалеев Владимир Александрович. – Ростов н/Д, 2008. – С. 180.

10. Малишев С. В. Правова політика держави у сфері застосування амністії: поняття, рівні формування та реалізації / С. В. Малишев // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 626–631. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj234nMu9zWAhVnAZoKHRwbCU8QFggnMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua%2Fcgi-bin%2Firis_nbuv%2Fcgiiiris_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26image_file_name%3DPDF%2FFP_index.htm_2012_4_102.pdf&usg=AOvVaw2sk2cgJwd79aQGaExHSxX5. – Назва з екрана.

REFERENCE

1. Hetmanchuk, M.P., Hryshchuk, V.K., & Turchyn, Ya.B. (2010). *Politohiia [Politology]*. Kyiv: Znannia. Retrieved from <http://politics.ellib.org.ua/pages-8480.html> [in Ukrainian].
2. Rudanetska, O.S. (2014). *Pravova polityka derzhavy v umovakh transformatsii suspilstva: teoretyko-pravovyi aspekt [Legal policy of the state in the conditions of transformation of society: the theoretical and legal aspect]. Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
3. Rudenko, O.M. (Ed.). *Pravova polityka Ukrainy: kontseptualni zasady ta mekhanizmy formuvannya [Legal policy of Ukraine: conceptual foundations and mechanisms of formation]*. Proceedings of the Scientific and Practical Conference. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
4. Mahda, Ye. (2017). *Hibrydna ahresiiia Rosii: uroky dlia Yevropy [Hybrid aggression in Russia: lessons for Europe]*. Kyiv: Kalamar [in Ukrainian].
5. Isakov, N.V. (2004). *Pravovaia politika sovremennoi Rossii: problemy teorii i praktiki [Legal Policy of Modern Russia: Problems of Theory and Practice]*. Rostov n/D [in Russian].
6. Suleimanov, B.B. (2009). *Gosudarstvenno-pravovaia politika v sfere selskogo upravleniia Dagestana vo vtoroi polovine XIX v. [State legal policy in the sphere of rural governance of Dagestan in the second half of the XIX century]. Aktualnye problemy rossiiskogo prava, Actual problems of Russian law, 2* [in Russian].
7. Tatsii, V.Ya. (1994). *Problemy formuvannya pravovoi polityky v Ukraini [Problems of the formation of legal policy in Ukraine]. Visnyk APRN Ukrainy, Bulletin of the APR of Ukraine, 2, 3-13* [in Ukrainian].
8. Zhelezniak, N.A. (2003). *Poniattia derzhavnoi pravovoi polityky ta ii zahalna kharakterystyka [Concept of state legal policy and its general description]. Naukovi zapysky KNEU, Naukov notes KNEU, 21, 8-14* [in Ukrainian].
9. Hvaleev, V.O. (2008). *Pravovaia politika Rossii v usloviiah globalizatsii [Legal Policy of Russia in the Context of Globalization]. Candidate's thesis*. Rostov n/D [in Russian].